

Оксана Микитюк

Український іменник як символ національної самобутності

Studia Ukrainica Posnaniensia 3, 153-161

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

УКРАЇНСЬКИЙ ІМЕННИК ЯК СИМВОЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ

ОКСАНА МИКИТЮК

Національний університет „Львівська політехніка”, Львів — Україна

UKRAIŃSKI RZECZOWNIK JAKO SYMBOL TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

OKSANA MYKYTYIUK

Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”, Lwów — Ukraina

STRESZCZENIE. Niniejszy artykuł dotyczy zjawiska tożsamości narodowej i stabilności gramatycznej języka. Zaprezentowane zostały te cechy rzeczownika, które są kluczowe dla każdego etapu historycznego. Przeanalizowano osobliwości rodzaju, liczby i fleksji, wyróżniono elementy językowe, które zmieniały się odpowiednio do różnych systemów pisowni. Udowodniono, że typowe formy gramatyczne rzeczownika pozostają stałymi pomimo różnych czynników zewnętrznych.

UKRAINIAN NOUN AS A SYMBOL OF NATIONAL IDENTITY

OKSANA MYKYTYUK

Lviv Polytechnic National University, Lviv — Ukraine

ABSTRACT. The article considers the phenomenon of national identity and language grammatical stability. The features of the noun, which are crucial for any historical period, are shown. The features of Gender, Number and inflection are analyzed, linguistic elements that underwent changes in accord to different orthographical systems were determined. It is proved that typical grammatical forms of the noun remain constant despite of various external factors.

Пізнання характеру та специфіки кожного народу завжди відбувається крізь призму лексичного рівня мови, здебільшого через низку слів-символів, що „ні для кого (незалежно від кращого або гіршого знання мови) не потребуватимуть перекладу або пояснень”¹. Це: *Царгород, тризуб (присуття); князівська Русь-Україна; Байда; Великий Луг, Запоріжжя; Січ; байдак; чайка; козак; гетьман; кошовий; гайдамаки; опришки; Жовті Води; Берестечко; Конотон; Крути; Базар; січові стрільці; Кобзар; Шевченко; Франко; Леся Українка...* Хоча лексика — найдинамічніша (постійно змінювана) мовна система, наведений словниковий кістяк є виразником історичної пам’яті та мовної незнищенності. Проте, за висловом І. Вихованця, „слово поза граматику можна порівняти з рибою, яка викинута штормом на берег і гине в безсиллі”². Відтак, об’єкт нашого аналізу — граматичні категорії роду й числа української мови, національна специфіка їхньої репрезентації, засвідчена низкою граматик (починаючи від найстарішої „Адельфотес”, що вийшла у Львові 1591-го року й аж до сучасних видань).

¹ О. Б. Ткаченко, *Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу)*, Київ 2006, с. 236.

² І. Р. Вихованець, *У світі граматики*, Київ 1987, с. 10.

Мета статті — показати ті граматичні особливості іменника, що є елементами етнічної самобутності й залишаються стрижневими на будь-якому етапі розвитку мови.

Актуальність теми полягає в тому, щоб довести, що українська мова фіксує та до нині утверджує типові граматичні форми, збережені з минулих віків.

Наукова новизна статті — це розкриття феномена граматичної стабільності й національної самобутності мови, що є вагомим чинником для відновлення етнічної української свідомості та утвердження державності української мови (відповідно до 10-ї статті Конституції та рішення Конституційного суду і всупереч антимовному (насильницьки ухваленому) законуві „Ківалова-Колісніченка”). Для аналізу використано комплексний українознавчий підхід, що допомагає поєднати українознавчі дисципліни, аби довести, що знати граматичну систему мови — це утвердити рідне на своїй історичній території та зберегти власну самобутність.

Вивчення граматичної системи мови є предметом розгляду численних монографій³, підручників⁴, статей⁵, проте навіть енциклопедія *Українська мова* не подає визначення самобутності, хоча цю проблему можна вивчати не тільки в лінгвістичному, а й у філософському, культурному, історичному, етнологічному аспектах. Питання самобутності мови є предметом розгляду низки мовознавчих дисциплін, приміром, когнітивної лінгвістики, структурної лінгвістики, соціолінгвістики тощо. Кожна з цих наук має свій спектр порушуваних і вирішуваних проблем. Напр., когнітивна лінгвістика описує „картину світу” як основу найменувань того чи того етносу, оскільки мова є стрижневою системою, що віддзеркалює мислення людини й суспільства та відтворює національні традиції. Структурна лінгвістика з’ясовує значущість мовних одиниць та зв’язки між ними. Соціолінгвістика пояснює взаємодію мови й суспільства, розглядаючи мовну політику, мовне планування та інші питання.

Одним із аспектів когнітивної лінгвістики є вивчення самобутності мови не лише на лексичному, а й на граматичному рівнях. Про важливість граматики говорили стародавні римляни: „Граматиці підкоряються навіть імператори”. Граматика, зрештою, вимагає від мовця знань про найважливіші закони поєднання слів. Крім того, граматика найчастіше виявляє національний характер мови, її своєрідність, є її душею та основою („алгеброю”). Відтак завданням статті є простежити національну самобутність іменника як неповторної граматичної одиниці мови, оскільки морфологія, на думку Л. Булаховського, найпоєднаніше опирається чужомовному впливу.

1. Категорія роду в українській мові — це не лише справа мовної техніки (тобто узвичаєної належності певного слова до якогось роду), а й особливість мови. Напр., іменник *зоря* в українській мові жіночого роду, тому переклад німецькою мовою цього слова в значенні „гарна дівчина” та „символ краси на-

³ І. Вихованець, К. Городенська, *Теоретична морфологія української мови*, Київ 2004; І. Фаріон, *Мова — краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в XI — середині XIX ст.*, Львів 2007 та ін.

⁴ В. О. Горпинич, *Морфологія української мови*, Київ 2004; О. Курило, *Уваги до сучасної української літературної мови*, Київ 2004; *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*, за заг. ред. І. К. Білодіда, Київ 1969; І. П. Ющук, *Українська мова*, Київ 2003; О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін., *Сучасна українська мова. Підручник*, Київ 1997 та ін.

⁵ О. Рибалко, *Даймо двоїні шанс*, [в:] „Урок Української”, 2002, № 3, с. 16–19; В. Юносова, *Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду II відміни*, [в:] „Дивослово”, 2002, № 4, с. 9–12 та ін.

загал” (*в мене сестра — ясна зоря*) є неможливим, позаяк в німецькій мові слово *зоря* є іменником чоловічого роду (*der Stern*), а інша родова належність створюватиме зовсім інші асоціації, зрозуміло, що не з дівчиною і не з дівочою красою. Порівняймо: іменники жіночого роду *зозуля* (символ бездомної матері), *калина* (символ дівочої краси) не можна відтворити німецькою, позаяк там слова *зозуля* (*der Kuckuck*) і *калина* (*der Schneeball*) чоловічого роду; в українській мові *дуб* чоловічого роду, а в німецькій — жіночого (*die Eiche*), тому незрозумілим для німців буде вислів *хлопець як дуб*.

Специфікою української мови є спільний рід іменників на означення слів з особливими рисами людини: *бідолоха, білоручка, волоцюга, гуляка, забіяка, задавака, зайда, недоріка, неотеса, причена, сердега, сіромаха*. Спільний рід існує як самостійний, позаяк є речення, де визначати рід немає потреби, напр. *хто тут забіяка, де ж староста, хто нікчема*. Проте в інших текстах іменники цього роду набувають значення чоловічого або жіночого, що залежить від: а) статі особи чи персоніфікованої назви, яку вони називають: *Вихваляється дружку Хлопець-задавака* (чоловічий рід): — *Упіймав я у ставку Червоного рака!* (Г. Бойко); б) категорій дієслова (напр., минулий час та умовний спосіб дієслова): *Сирота скиталася по людях* (П. Мирний) та *Згадав та й заплакав Багатий сивий сирота* (Т. Шевченко).

Національною самобутністю є те, що в українській мові на означення негативних властивостей людей і персоніфікованих назв тварин функціують іменники (з флексією на *-о:*) з подвійним родом (чоловічим і середнім): *ледащо, незнайко, забудько*. Напр.: *Наш ледащо — мудрий кіт тихо вибрався на пліт* (М. Стельмах) (*ледащо* — чоловічий рід) та *Ач як стриба безпросвітне ледащо* (*ледащо* — середній рід). Також зі значенням чоловічого та середнього родів (або жіночого та середнього) вживають іменники на *-иц(е)*: *такий хлопчище і таке хлопчище, така дівчище і таке дівчище*. Уживання в середньому роді щонайбільше підкреслює негативну ознаку.

Емоційну насиченість тексту створюють іменники середнього роду, вживані в переносному значенні, що передають позитивне ставлення мовця до персонажу: *А ти, серце-голубонько, не журишь* (Л. Глібов), *Жду твоєї оповіді, мост ти сонечко ясне...* (М. Коцюбинський).

Твори художньої літератури та словники фіксують низку слів (з нульовим закінченням та закінченням *-а* в чоловічому та жіночому родах. Як підсумок, допущено нормативне вживання дублетних форм: *абрикос – абрикоса, барліг – барлога, бідак – бідака, верховод – верховода, зал – зала, змій – змія, клавіш – клавіша, птах – птаха, сусід – сусіда*. Щодо такої позиції є численні заперечення. Іван Огієнко в часописі *Рідна мова* зазначає, що українській мові притаманні іменники жіночого роду, напр., *бензина, візита, девіза, етикета, желатина, папіроса, прогноза, синтакса*. Проте „словник Огієнка подає паралельне вживання тих самих іменників у формах чоловічого та жіночого родів, фіксуючи відмінності в мовній практиці Галичини і Наддніпрянщини; у Словнику Голоскевича подвійні форми заступлено переважно формами жіночого роду, напр., із загальноновживаної лексики це: *анекдота, гардероба, лімонада, маргарина*; із термінології грецького походження: *аналіза, генеза, гіпноза, діагноза, етикета, екстаза, еліпса, психоза, прогноза, симбіоза, фасада* та ін.; зі слів французького походження: *променада, парада, патруля, резерва*”⁶. Форми жіночого

⁶ О. Кацімон, *Дискусійні питання українського правопису в ділянці морфології української літературної мови (З окремими увагами на погляди Василя Сімовича)*, [В.] „Дивослово”, 2009, № 3, с. 30.

роду — *адреса, вуаля, візита, оаза* — засвідчено творами Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Самійленка та ін. Василь Сімович уважав, що ненормативний для української мови чоловічий рід — це вплив граматик московської мови (на них вплинула французька), а „українська мова здавна, під безпосереднім впливом Заходу, приймала ці слова в жіночому роді”⁷. На догоду сталінському Правопису 1933-го року (який з незначними змінами панує в Україні до нині), ці іменники набули роду чоловічого (це, зрештою, засвідчив СУМ). Відтак лише добре усне мовлення та деякі посібники з культури мовлення зазначають правильність форм *оркестра, вазеліна, бензина, генеза* (звичайно, подаючи при цьому нормативність і чоловічого роду)⁸.

Мовну стабільність фіксують іменники *бурлак – бурлака, вояк – вояка, гайдамак – гайдамака, неборак – неборака*, бо, незалежно від різного граматичного оформлення, ці іменники тільки чоловічого роду: *Є й про нього відомості: колишній гайдамака* (О. Донченко). Лише жіночого роду іменники: *височина – височінь, глибина – глибінь, січа – січ, латина – латинь: Яка широчінь та височінь! Як широко розступилось навкруги небо!* (І. Нечуй-Левицький).

Родова належність є стійкою, тобто слово завжди має той рід, з яким воно виникло (окрім випадків, що зумовлені позамовними чинниками, а саме впливом на правописну систему з метою асиміляції мов). Незмінюваність родової належності можна простежити на прикладі іменників — назв професій чи посад, що первісно могли посісти лише чоловіки; крім того, такі назви — це вказівка на службове становище, а не на стать. Тому іменники, що є назвами осіб за посадою, званням, професією — це слова здебільшого чоловічого роду: *асистент, біограф, директор, інспектор, майстер, пілот, професор, ректор, столяр, токар*. Порівняймо: творення форм жіночого роду від одних іменників неможливе (*пілот* (професія) — *пілотка* (шапочка), *столяр* (професія) — *столярка* (столярні роботи)), від інших допустиме (і на сучасному етапі продуктивне) лише в стилі розмовно-побутовому (*аспірантка, авторка, директорка (директриса), журналістка, інспекторка, редакторка*). Поодинокі іменники — назви осіб за посадою чи професією є в українській мові іменниками тільки жіночого роду (*медсестра*). Незначна кількість іменників, що є назвами професій чи роду діяльності мають співвідносні нормативні форми роду (*майстер – майстриня, герой – героїня, кравець – кравчиня, студент – студентка*), що знову-таки є свідченням мовної стабільності. Тому з порушенням граматичних законів мови написано тексти, де (для назв посад) використано невластиву українській мові форму: *Подано відомості про посаду лікарки* (офіційно-діловий стиль вимагає тільки форми *лікаря*).

Специфікою мови є те, що не розрізняємо роду (немає необхідності) в багатьох назвах тварин, тому, напр. *жайворонок, карась, крокодил* — чоловічого роду, а (приміром) *ластівка, гієна, муха* — жіночого роду.

Унаслідок інтерферентного впливу в системі української мови виникла чимала кількість слів, у яких порушено родову належність. Тому словники подають як нормативний: а) чоловічий рід у таких словах: *біль, насип, нежить, продаж, розпач, рояль, Сибір, степ, степінь, ступінь, таріль, толь, туш* (марш), *тюль, шампунь, ярмарок* та ін.; б) жіночий рід у словах: *ваніль, гуаш, жовч, мігрень, міль, путь, ретуш, розкіш, туш* (фарба), *шаль* та ін.

⁷ Там само.

⁸ І. Фаріон, *Правопис — корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір*, Львів 2005, с. 84–86.

Досконалість мовної системи вмотивовує різне родове оформлення слів, що використовують для розрізнення значень: *віл* (тварина — чол. р.) — *віла* (русалка — жін. р.); *девіз* (короткий вислів — чол. р.) — *девіза* (вексель для оплати у валюті — жін. р.); *прем'єр* (особа, що очолює уряд — чол. р.) — *прем'єра* (перша вистава п'єси в театрі — жін. р.); *прицеп* (вантажний візок — чол. р.) — *причепена* (прискіплива людина — жін. р.); *хід* (переміщення — чол. р.) — *хода* (манера ходити — жін. р.) та ін.

2. Категорія числа в процесі розвитку мови змінювалася, створюючи мовну самобутність. Праїндоевропейська мова мала три числа: однину, множину та двоїну. Ці форми числа успадкувала й давньоукраїнська мова. Залишки двоїни найкраще зберегли мови словенська, верхньо- й нижньолужицька та українська.

Двоїну в українській мові вживали, коли йшлося про парні предмети, а також після числівників *два, дві, обидва, обидві, три, чотири*; тоді іменники жіночого й середнього родів в називному й знахідному відмінках отримували закінчення *-і*: *дві стіни, обидві корови, три дорози, чотири книжки*. Деякі іменники на означення парних понять мають до нині нормативну форму двоїни в орудному відмінку: *дверима, очима, плечима, ушима*.

Поряд з усним побутуванням, учені простежують й кількасотлітню традицію вживання двоїни в мові актів і літописів⁹: *дві селі* (1378 р.), *обі сторони* (1399 р.), *дві копні* (1499 р.), *дві грамотиці* (1629 р.), *дві літи* (поч. XVIII ст.). Твори письменників XIX – XX століття засвідчують уживання двоїни в українській мові: *Було дві години дня* (В. Підмогильний), *І дві косі на рукаві* (Т. Осьмачка), *Коли сполучаються дві голосиці, то може бути, що обидві голосиці заховують свою індивідуальність...* (Є. Тимченко).

Іван Огієнко у розвідці *Двійне число в українській мові* (1910 р.) вважає, що цю прикметну рису індоевропейської прамови (себто двоїну) зберегла й українська мова. Знищення двоїни — „це звичайна політика в мові, — щоб викидати з української мови її окремішності, щоб нахилювати до мови російської”¹⁰. Мовознавець подає приклади з Снятинської грамоти 1424 р: *дві поляні*; „Ключа розуміння” 1665 р.: *дві натурі, дві риби*; Полтавських актів 1665–1670 рр.: *обі сторони, дві копні, три пари*; Шевченка: *дві могили*; Куліша: *дві пари*; Свидницького: *дві церкви, дві комори*; Грінченка: *дві хати*; Франка: *дві сили*; Тимченка: *дві форми, дві сторони*; Смаль-Стоцького: *три особи*. Висновок науковця простий і чіткий: „Мусимо обов'язково зберігати свою цікаву окремішність і вживати тільки форм двоїни: *дві стіни, три форми*”¹¹.

Двоїну як невід'ємний складник літературної мови характеризує Василь Сімович (1921 р.). Форму двоїни рекомендували такі праці: *Уваги до сучасної української літературної мови* Олени Курило (1924 р.), *Український стилістичний словник та Чистота й правильність української мови* Івана Огієнка (1924, 1925 рр.). Використовували двоїну й граматики другої половини 20-х – поч. 30-х рр. XX ст. Нормативний характер цього числа закріпив український правопис 1929 р. Уживання двоїни перекреслила правописна реформа 1933-го року, що відбувалася в атмосфері „боротьби з націоналізмом на мовному фронті” та розгортанням репресій. До речі, 1934 року було звільнено з роботи в університеті й змушено покинути Україну харківського мовознавця М. Сулиму тільки за те, що він прочи-

⁹ О. Рибалко, *засн. джерело*, с. 16–19.

¹⁰ І. Огієнко (Митрополит Іларіон), *Наша літературна мова*, [в:] „Дивослово”, 2007, № 10, с. 51.

¹¹ Там само.

тав лекцію про двоїну. „Тож випадає, очевидно, говорити не про застарілість двоїни, як про недовживання її (зауважимо — тільки в літературній мові й тільки в підрадянській Україні) через зумовлену позафілологічними чинниками заборону”¹², — зазначає дослідник двоїни О. Рибалко. Отож, двоїна виявляє подиву гідну витривалість — упродовж століть занепадає, але й далі існує. Згадаймо: в 30-х роках Богдан-Ігор Антонич писав: *Немов ядро в горісі, зміст за-клятий в слові*.

Самобутністю мови є те, що вона зберігає власне ідентичні форми числа в певних іменниках (попри втручання в систему мови впродовж радянського періоду та відсутність сучасної державної мовної політики). Напр., інтерферентним впливом російської мови є вживання форми *ще не висохли чорнила* (правильно: *ще не висохло чорнило*). Хоча в термінології на означення різних сортів певної речовини чи для означення великої кількості можливе вживання множини. Напр.: *Сірчиста кислота двоосновна й утворює два ряди солей — середні й кислі*. Відтак правильно буде: *високоякісні сталі, мургородські води, натрієві солі*. Нормою є утворення форми множини від деяких речовинних іменників: *весняні води, великі сніги*, що засвідчує українська класична література: *Поринули весняні води, задзюрчали струмочки* (М. Коцюбинський).

Порушенням національної неповторності є вживання множинних іменників у формі однини, тому помилкою є: *добра консерва, кахель словацький, нова мебель*. Правильно: *добрі консерви, кахлі словацькі, нові меблі*.

3. Самобутність українського відмінювання можна простежити на основі родового, давального, місцевого, кличного відмінків однини та родового множини.

Родовий відмінок однини має низку характерних ознак. Родовий відмінок на означення часу, уживаючись з порядковими числівниками, займенниками *цей, той* і прикметниками, — це самобутність української мови: *народився 2001-го року, цього місяця, того дня* (порівн. інтерферентний вплив: *у 2001-му році, у цей місяць, у той день*).

Символом національної неповторності є родовий належності, що характерний для офіційно-ділового та наукового стилю (*доповідь Петренка; повідомлення Іванчука; неповторність Стефаніка, Коцюбинського*). Порівняймо: для стилю художньої літератури притаманні словосполучки присвійного прикметника та іменника, напр., народна творчість перекоує: *батькова й материна молитва зо дна моря вернуть* (а не: *молитва батька, молитва матері*).

Закінчення *-у* в родовому відмінку однини іменників II відміни чоловічого роду: *солоду, меду, дому, верху*¹³ є специфікою української мови (не *-а*). У процесі розвитку мови закінчення іменників чоловічого роду другої відміни стало різноплановим у слововжитку: порівн.: *Нілу, але Дніпра; стола і столу; паперу* (як матеріалу) і *папера* (як документа). Проте в мовознавстві існує тенденція, що вмотивовує правильність у виборі закінчення для родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни: а) залежно від семантики: закінчення *-а (-я)* переважно мають іменники, що є назвами істот та конкретних одиничних предметів; закінчення *-у (-ю)* властиве здебільшого іменникам, що означають збірність, речовину, масу, матеріал, абстрактні поняття тощо; б) залежно від морфемного складу іменника закінчення: *-а* характерне

¹² О. Рибалко, *засн. джерело*, с. 18.

¹³ Г. Півторак, *Походження українців, росіян та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі „спільної колицки”*, Київ 2001, с. 45.

для суфіксальних та префіксально-суфіксальних іменників: *відмінка, займенника, чисельника, коридорчика, сарайчика, таночка, додатка, заголовка, пагорбка*; -у притаманне префіксальним утворенням з різним значенням (*заліку, запису, випадку, відгуку*) та словам, утвореним шляхом складання (*живопису, рукопису, трубопроводу*); в) залежно від наголосу маємо вживання форм на *-а (-я)* або *-у (-ю)*: ненаголошену флексію у свідомості сприймаємо менш виразно, тому є варіантні форми: *стола́ – до столу́, моста́ – з мосту́, млина́ – млину́, плота́ – плоту́, двора́ – двору́*.

Національну специфіку виражають іменники *дрож* (судорожне тремтіння) та *купіль* (вода для купання), оскільки вони набувають форм чоловічого та жіночого родів, тому правильно буде *дрожу, купелю* (для чол. роду) і *дрожі, купелі* (для жін. роду).

Самобутністю мови є тяжіння до граматичної унормованості певних форм. Оскільки в українській мові маємо змінювані іменники на *-о*, то іншомовні слова середнього роду, що закінчуються на *-о*, теж стають відмінюваними (це засвідчує Проект правопису 1999-го року): *авто – авта, в авті; б'юро – б'юра, у б'юрі; депо – депа, депом; кіно – кіна, кіном, у кіні, метро – метра, у метрі*.

Закінчення *-і* в родовому відмінку однини іменників III відміни — це наслідок політичного втручання (1933 р.) в систему української мови, аби максімально уподібнити її до мови російської. Проте фольклорні матеріали, давні пам'ятки, Гетьманські акти, літературні твори та сучасні тексти переконливо засвідчують панування форми на *-и* в родовому відмінку: *Не вчися розуму до старости, а до смерти* (Нар. тв.), *Пошли тобі Матір Божя Тії благодати* (Т. Шевченко), *Тільки той ненависти не знає, хто цілий вік нікого не любив* (Леся Українка), *Навколо радості так мало* (В. Сосюра). Відтак Проект правопису 1999-го року пропонує відновити цю історично вмотивовану форму в словах *крови, любови, осени, соли, Руси, Білоруси* та в тих іменниках, у яких є збіг приголосних (*злости, напасти, незалежності, кисти, користи, круговерти, повісти, радості, совісти*).

Національною самобутністю є закріплення закінчення *-и* в родовому відмінку іменників IV відміни, що є пропозицією Проекту правопису 1999-го року: *племени, вимени, тімени, імени* (за чинним правописом маємо *-і*). Форми на *-и* засвідчено пам'ятками української мови та нормою правопису 1929 р. Згадаймо Винниченкове: *Вся історія відносин між Москвою та Україною протягом більш як 250 літ... є планомірне, безсоромне, нахабне нищення української нації всіма способами, щерть до стертя сліду її, щоб навіть імени її не лишилося* („Відродження нації”, 1920 р.)¹⁴.

Типовими українськими закінченнями давального відмінка є *-еві (-єві), -ові*, що переважають у пам'ятках літописної доби. Безліч таких форм є у Літописі руському: *Хотя іти на половців к Донові, І даша Переяслав Андрієві, Повіда князю своєму Ігорєві*. „Ізборник Святослава” 1076-го року зазначає: *Узда конєві правитель єсть*. Саме закінчення *-єві, -єві, -ові* характерні для назв істот, а *-у (-ю)*—для неістот.

Закінчення *-і* в місцевому відмінку — це самобутність в українській парадигматиці. Писарі й літописці майже завжди по-своєму, по-українському, відмінювали іменники в місцевому відмінку. Автор „Слова” пише: *простікашєся волком по землі, копєсм приломити на ріці на Каялі, і стріли по землі сіяне, на тоці живот кладуть*.

¹⁴ І. Фарион, *Правопис...*, с. 78–80.

Самобутнім відмінком української мови є кличний, що присутній у всіх писемних пам'ятках від найдавнішого часу. Порівняймо: саме форма кличного відмінка виказує українське джерело в реченні „Господі помілуй” (а змінювати церковні тексти було гріхом). У всіх пам'ятках Руси-України іменники в кличному відмінку найчастіше мають українське закінчення *-e (-e), -o, -y (-ю)*. Дослідники наводять багато прикладів на цю українську форму з рукописів XI – XIII ст.: *княгине, земле, Маріє, владико, дружино* та ін. Навіть служителі церкви, які зобов'язані були пропагувати церковнослов'янське письмо, часто збивалися саме на український кличний відмінок, про що свідчать переклади з *Кисво-Печерського патерика*: „От тебе **владико** присланіє, О руськая земле.”

Споконвічність існування кличного відмінка в українській мові засвідчує різноманітний фольклорний матеріал (*зайчику-пострибайчику, котику-мурчику, лебідонько, пєсику, рибонько, смєреко*). У 30-их роках кличний відмінок набув статусу факультативного, щоб уподібнити українську та російську (де він відсутній) мови. Правопис 1990-го року відновив назву „кличний відмінок” і закріпив цей відмінок як нормативний, умотивовуючи його доречність: *Ой радуїся, земле, син Божий народився* (колядка); *Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці* (нар. пісня); *Ой ти, дівчино, з горіха зерна* (І. Франко); *Стань, дівчино, маків цвіте, Дам я тобі краці в світі не каміння — самоцвіти* (О. Олесь); *Гей, друже мій темний, Над силу ума Вже дружчої сили у світі нема* (В. Мова); *Ах вернися молодосте, Раз до мене в гості! Визирати тебе буду На кедровім мості* (С. Воробкевич); *Рідна мати моя, ти ночей не доспала!* (Д. Павличко).

Літописці та писарі княжої доби дали нам можливість простежити, як давно існує в мові українців така говіркова форма, як закінчення іменників у родовому відмінку множини *-ев, -ів, -ов*. А. Кримський натрапив в *Ізборнику Святослава* 1073-го року, *Словах Григорія Богослова* XI ст. на такі слова: *врачев* (замість *врачей*), *дождев, плачев, монастирев* та ін. У *Літописі Руському* маємо слова *домов, днинов*, що перейшло в типове для української мови закінчення *-ів*. Відтак закінчення *-ів* завжди мають запозичені іменники чоловічого роду: *автомобілів, пасквілів, фестивалів* (порівняймо інтерферентні помилки: *автомобілей, фестивалей...*).

Специфікою мови є уживання паралельних форм: а) *-ей* + нульове: *плечей і пліч, очей і віч, ушей і вух*; б) *-ів* + нульове: *ватів – ват, кіловатів – кіловат, полів – піль*; в) *серць – сердець*.

Від 1933-го року (впровадження правопису) до 1990-го йде нищення української мовної самобутності, нівеляція притаманних українській мові форм, упровадження спільної з російською парадигми...¹⁵. Попри те, що усунуто форму двоїни (*дві книзі, три вербі, дві хаті*), змінено родову належність низки слів (на зразок: *вертикаля, горизонталя, діагоналя, еліпса, кляса, періода*), також заборонено вживання знахідного відмінка у словосполуках *бачу молодиці, веду хлопці*, зліквідовано паралельні форми, які допускав правопис 1929 р. (*серцеві – серцю, сонцеві – сонцю*)¹⁶. Відтак зруйновано не лише морфологічні особливості, а й граматичну самобутність та історичну стабільність мови.

На сучасному етапі відновлення мовної самобутності — це відродження української етнічної нації, „яка може бути основою для громадянської

¹⁵ Л. Масенко, *Мовна політика в УРСР: Історія лінгвоциду*, [в:] „Урок Української”, 2005, № 9–10, с. 14.

¹⁶ *Українська мова у XX сторіччі: Історія лінгвоциту*, за ред. Л. Масенко, Київ 2005, с. 356–399.

консолідації — тобто для творення політичної чи модерної нації, яка б мала українські культурні ознаки”¹⁷.

Отже, національна самобутність українського іменника — це притаманні лише українській мові форми роду, числа та відмінювання. Порушення граматичних норм призводить до руйнування мовної системи, розхиляє сформовану віками мовну стабільність, відтак спотворює усталені граматичні форми.

¹⁷ В. Лісовий, О. Проценко, *Націоналізм, нація та національна держава*, [в:] *Націоналізм: Антологія*, упоряд. О. Проценко, В. Лісовий, Київ 2000, с. 32.